

Diana Rubene

Daugavpils Universitāte, Latvija

LEKSĒMAS VIENTULĪBA SEMANTIKA JANUŠA LEONA VIŠŅEVSKA ROMĀNĀ SAMOTNOŠĆ W SIECI (VIENTULĪBA TĪMEKLĪ)

Abstract

The semantic of lexeme *loneliness* in the novel of Janusz Leon Wisniewski *Loneliness in a net*

The novel of Janusz Leon Wisniewski *Loneliness in a net*, published in 2001, is one of the popular works of the modern Polish literature. The novel has been translated into Russian, Czech, Croatian, Vietnamese, Lithuanian, and in 2010 into Latvian. It is a history of virtual love of two people who meet in the Internet. History is full of feelings and emotions. One of the main problems mentioned in the novel is loneliness as an emotional condition, as an topical problem of people of the 21st century. In linguistics there is a set of approaches for the representation of emotions. Such scientific as Apresjan, Vezhbitska pay attention to the semantic approach which assumes representation of emotions through the description of situations in which they are shown. Article investigates the semantic of lexeme loneliness, which in the novel has an ambivalent tonality. Analyzing the context and using component analysis it is possible to draw a conclusion that in most cases in the text the lexeme has a negative connotation (suffering, melancholy, a disease state). But there are also cases when the person wants to be lonely and intentionally chooses loneliness that is a popular tendency of living style of modern people.

Atslēgas vārdi: Leksēma, semantika, Višņevskis, vientulība, emocijas

Vientulība tīmeklī ir populārā mūsdienu poļu rakstnieka Januša Leona Višņevska ievērojamākais romāns, kas iznāca 2001. gadā. Tas ir pārtulkots daudzās valodās, tostarp 2010. gadā arī latviešu valodā. Romānā atspoguļoti dažādi cilvēka emocionālie stāvokļi, arī vientulība, kura ir parādīta kā 21. gadsimta cilvēku aktuāla problēma. Pēdējā laikā emociju un jūtu izpētei ir pievērsta liela uzmanība: emocijas un jūtas pēta kā psihologi, tā arī sociologi, filozofi, literatūrzinātnieki, valodnieki u.c.

Psihologi uzskata, ka jūtas un emocijas veic dažādas funkcijas. Piemēram, A. Vorobjovs apgalvo, kā jūtas ir cilvēka subjektīvā pasaules vērtēšanas sistēma. (Vorobjovs 1996:114)

Psihologijā jūtas nosauc ilgstošus emocionālus procesus, kas nodrošina cilvēka attieksmi pret sevi, citiem, sabiedrību... (Psihologijas vārdnīca 1999:67) Bet par emocijām sauc sakaru ar jūtu priekšmetu subjektīvo vērtējumu aktualizācijas procesu, kas izpaužas tādā veidā, kā cilvēks tieši tiek ar jūtu priekšmetu, viņā aktualizējas sakaru ar šo priekšmetu subjektīvais vērtējums, t. i, notiek jūtu pārdzīvošanas process. (Vorobjovs 1996: 114)

Valodnieku interese par emocijām un jūtām ir saistīta ar antropocentrisko pieeju valodniecībā, kura paredz valodas izpēti ciešā sakarībā ar cilvēka apziņu un domāšanu. Valoda atspoguļo kā racionālo, tā arī emocionālo pusi, kur ir redzama cilvēka attieksme pret apkārtējo pasauli, pret sevi un citiem cilvēkiem, tāpēc valodnieki pievērš uzmanību leksikas, kura apzīmē jūtas un emocijas, izpētei .

Valodniecībā emocionālais faktors tiek uzskatīts par vienu no sarežģītākajiem un diskutējamiem jautājumiem. Emociju nominācijas un reprezentācijas valodiskos līdzekļus pēta dažādas lingvistikas apakšnozares un saskarnozares: psiholongvistika, kognitīvā lingvistika, sistēmiskā lingvistika. (Ю.Д. Апресян, Л.Г. Бабенко, А. Вежбицкая)

Valodniecībā ir dažādas pieejas emociju reprezentācijai. Tādi pētnieki, kā J. Апресянс, А. Вежбицкая piedāvā 2 pieejas: jēdzienisko pieeju un metaforisko pieeju. (Апресян 2008:294) (Вежбицкая 1997:179) Kā uzskata J. Апресянс, tad „visbiežāk lietotie emociju skaidrošanas vārdi – vai nu runātājs norāda uz adresātam zināmu situāciju jeb prototipu, kurā parasti rodas noteiktas emocijas, vai arī runātājs tās salīdzina ar citiem līdzīgiem stāvokļiem, kas zināmi adresātam” Pirmo paņēmienu izmanto jēdzieniskajā pieejā, otro metaforiskajā.” (Апресян 2008: 294)

Metaforiskajai pieejai emociju apzīmēšanā ir veltīts Ievas Kuplās raksts. Pētniece apgalvo, ka „Emocijas nav iespējams novērot tieši. Tās ir līdzīgas citiem iekšējiem stāvokļiem, piemēram, mentāliem jeb tādiem, kas saistīti ar prāta darbību, tomēr atšķirībā no mentālā stāvokļa, kuru pašam izjutējam viegli verbalizēt, emocijas ir grūti izteikt vārdos. Vārdiem, kas izsaka emocijas, ir gandrīz neiespējami veidot leksikogrāfisku skaidrojumu.” (Kuplā 2009:91)

L. Babenko izmanto jēdzienu *emotivitāte* (эмотивность). Plašā nozīmē emotivitāte tā ir kategorija, kura aptver visus valodas, tajā skaitā leksiskos emociju atspoguļošanas līdzekļus. Šī emotivitātes kategorijas izpratne apvieno semantiski tuvas dažādu valodas līmeņu vienības, tai skaitā arī leksiku.* (Babenko 1989:15)

L. Babenko arī raksta par emotīvās leksikas *bāzes identifikatoriem*, kuri attēlo leksiskā lauka vispārīgo ideju kā īpašas psiholoģiskās realitātes jūtu, emociju ideju. Bet papildu identifikatori, konkretizējot jūtu ideju, parāda emociju saturu, tieši tie veido emociju leksisko lauku. L. Babenko atzīst, ka mēs nosaucam *emociju nozīmes*, kuras parāda papildu identifikatori. *Emociju nozīmes* sakrīt ar bāzes emociju nominācijām un sastāda emotīvās leksikas semantisko kodolu. Lingviste savā darbā min 37 bāzes jeb pamatemociju jēdzienus, kuri visbiežāk parādās vārdnīcu definīcijās, tai skaitā arī pētāmā leksēma *vientulība*. (Babenko 1989:27) Arī vārdnīcā “Большой толковый словарь имён существительных» (red . L Babenko), *vientulība* atrodas lietvārdu grupā, kas apzīmē emocionālo stāvokli. (Babenko 2008:190)

Lingvistikā ir pazīstama sēmas vai komponentu analīze, kura iesaka integrālo vai diferenciālo sēmu atklāšanu. Lai to noskaidrotu, jāanalizē vārda nozīmes vārdnīcā.

---

* категория, которая охватывает все языковые, в том числе и лексические средства отображения эмоций. Подобное осмысление категории эмотивности предполагает, что она объединяет семантически близкие языковые единицы разных уровней, в том числе и лексику. (Babenko 1989:15)

Poļu valodas vārdnīcā “samotność” ir definēta kā “ życie, przebywanie w odosobnieniu, brak towarzystwa, rodziny; bycie samotnym.” (SJP 2002:165) Savukārt jēdzienisko sinonīmu vārdnīcā (SWB1998 :213): vārdam *samotność* ir doti šādi sinonīmi: odosobnienie, odseparowanie, osamotnienie, izolacja (nošķirtība, atdalīšana, izolācija).

Aplūkojot vārda „samotność” leksisko struktūru, var nošķirt šādas sēmas:

1.życie w odosobnieniu (dzīve nošķirtībā) 2.przebywanie w odosobnieniu (atrašanās nošķirtībā) 3. W odosobnieniu (nošķirtībā)4.brak towarzystwa (sabiedrības trūkums)5. brak rodziny (ģimenes trūkums) 6.bycie samotnym (būt vientuļam)

Vārds *Odosobnienie* poļu valodas vārdnīcā ir definēts kā „odseparowanie się, odizolowanie się od otoczenia; miejsce odizolowane, oddalone, samotne” (atdalīšanās, izolācija no apkārtnes; izolēta, atdalīta, vientuļa vieta) (SJP 2002: 445)

Definīcijā parādās arī vārds samotny. Tiek lietotas divas adjektīva formas: vīriešu dzimtes (samotny) un nekatras dzimtes forma (samotne). Tas apstiprina, ka *odosobnienie* ir integrāla sēma, bet diferenciāla sēma ir bycie *samotnym*.

Vārdam *samotny* poļu valodas vārdnīcā ir 3 nozīmes: 1.żyjący w samotności, w odosobnieniu, nie mający rodziny, towarzystwa; znajdujący się w określonej sytuacji, w określonym czasie zupełnie sam (dzīvojošais vientulībā, izolācijā, bez ģimenes, sabiedrības; atrodas noteiktajā situācijā pilnīgi viens pats) 2. spędzany, odbywany w samotności, bez towarzystwa (pavadītais (laiks), budams vientulībā, bez sabiedrības) 3.znajdujący się na odludziu; ustronny, odosobniony (kas atrodas attālinātā vietā; noslēgts, izolēts) (SJP 2002 :166)

Šīs nozīmes neiekļauj vērtējošās sēmas, bet tajās ir asociatīvas sēmas *tas ir slikti*.

Vienlaicīgi leksēmai *samotność* var būt ambivalenta nozīme. Definīcija vārdnīcā dod negatīvas asociatīvas sēmas, bet definīcijas piemēros ir atspoguļota ambivalenta sēma *szukać samotności*, tā iekļauj apzināto vientulības izvēli. Tātad leksēmas samotność emotīvais fons ir minors.

Romānā *Samotność w sieci (Vientulība tīmeklī)* leksēma *samotność* ir galvenā sēma un ir lietotā romānā 18 reizes. Tā ir iekļauta jau nosaukumā, kas ir viena no teksta stiprajām pozīcijām. Un jau romāna nosaukums *Vientulība tīmeklī* dod mums ietilpīgu vārdu kombināciju, kura norāda uz paradoksālo nosaukuma struktūras nozīmi. Aplūkosim tuvāk leksēmas *siec* (tīmeklis) nozīmes.

Poļu valodas vārdnīcā vārdam *siec* ir šādas nozīmes:

1.narzędzie do połowu ryb 2.przewody, drogi, linie itp. pokrywające określoną przestrzeń 3. pułapka, sidła 4.rozmieszczenie na jakimś obszarze większej liczby czegoś 5.system połączonych ze sobą urządzeń (sieć komputerowa) 6. Organizacja (NSPP 2002:914)

Pamatnozīme ir ierīce zvejošanai. Bet trešā nozīme – slazds, cilpa iekļauj nebrīvības, gūsta semantiku.

Gaļina Sirica savā rakstā *Мифологема сеть в сопоставительном аспекте* pievērš uzmanību tam, ka nebrīvības semantika mitologēmā „tīkls” saglabājas otrreizējo nomināciju sistēmā, un to var redzēt poļu frazeoloģismos *zastawić sieci* (izlikt tīklus), *wpaść w sieci* (nokļūt tīklā). Rakstā ir atzīmēts, ka vārds *internets* arī radās, kā tehniskais termins, kurš apzīmē vislielāko, informācijas apmaiņai parēdzēto tīklu: *Слово имеет синонимы всемирная паутина, паутина, сеть.а также квазисиноним www...Термины по определению тяготеют к нейтральности, а компонент сеть в слове интернет в силу его иноязычности оказывается завуалированным, равно как и слово паутина ,стоящее за одним из w (web паутина)* (Sirica 2006:326)

Tātad romāna nosaukumā *Samotność w sieci* vārds *siec* var norādīt no vienas puses, uz vietu, telpu – interneta tīkls, kur parādās vientulība; bet, no otras puses, uz nebrīvību, gūstu. Nebrīvības semantika paredz vientulību.

Leksēma samotność lietota jau romāna pirmajās lappusēs. Teikumā *Samotność jest najgorsza* (Wiśniewski 2001:10) vārds *samotność* ir nodalīts ar teikuma struktūru (vienkāršs nepaplašināts teikums), un tas atklāj negatīvu konotāciju, ko reprezentē sastata izteicējā lietota vispārākās pakāpes forma *najgorsza*. Tas apzīmē vissliktāko stāvokli.

Turklāt romānā ir vēl divi teikumi, kuros parādās vārda *samotność* ar līdzīgu vai pat identisku konotāciju. *Czy wiesz, że samotność to w przekonaniu ludzi najgorszy rodzaj cierpienia?* (Wiśniewski 2001:87) (Vai tu zini, ka vientulība pēc cilvēku uzskata ir vissliktākais ciešanu veids?) *Przecież samotność to najgorszy rodzaj cierpienia!* (Wiśniewski 2001:204). (Taču vientulība tas ir vissliktākais ciešanu veids!) Šeit mēs redzam pat pilnīgu atkārtojumu. Tas norāda uz vienu no galvenajām domām romānā -vientulība ir kā ciešanas, kā vissliktākās ciešanas.

Tālāk vārds *samotność* ar negatīvu konotāciju parādās arī teikumā: *Tutaj, na tym szarym, opuszczonym dworcu, skazany na bezczynność, nie mógł zająć się niczym innym, by zapomnieć, i samotność pojawiła się jak atak astmy.* (Wiśniewski 2001:11) (Šeit, tajā pelēkajā pamestajā stacijā, nolemts bezdarbībai, nevarēja darīt neko citu, lai aizmirstu, un vientulība izpaudās kā astmas lēkme.)

Šeit vientulība ir salīdzināta ar slimību, ar astmas lēkmi – elpas trūkuma stāvokli, kas pēkšņi uzbrūk cilvēkam. Tātad vientulība, tās ir ciešanas, kuras atnāk pēkšņi.

W Nowym Jorku tak samo jak na Nowej Gwinei ludzie truchleją ze strachu przed samotnością i opuszczeniem. (Wiśniewski 2001:86) (Nujorkā tāpat kā Jaungvinejā cilvēki trīc bailēs no vientulības un pamestības.)

Vārds *Samotność* šeit lietots kopā ar vārdu *opuszczenie* kā sinonīmu, un arī ar negatīvu nozīmi. Šis piemērs rāda, ka vientulība ir universāls stāvoklis visā pasaulē. Stāvoklis, no kura visiem ir bail. Vārds *truchleją* norāda uz baiļu intensitāti.

Gdy zniknęła na tym swoim wózku za drzwiami samolotu, poczuł nagłą pustkę, smutek i samotność. (Wiśniewski 2001: 165) (Kad pazuda uz tiem saviem ratiņiem aiz lidmašīnas durvīm, sajuta pēkšņi tukšumu, skumjas un vientulību). Vārds *samotność* šajā kontekstā ir lietots kopā ar vārdiem *pustka* (tukšums) un *smutek* (skumjas) kā sinonīmiem, kam ir negatīva konotācija.

Gdy była bezgranicznie nieszczęśliwa z powodu swojej samotności, jej spódniczki stawały się krótsze ... (Wiśniewski 2001:202) (Kad bija bezgalīgi nelaimīga savas vientulības dēļ, viņas svārciņi kļuva arvien īsāki...) Šajā teikumā vientulība ir rādīta kā nelaiemes iemesls.

Znikając, oddalał się od bliskich mu ludzi i nie dając sobie rady z samotnością, wpadał w tę swoją czarną dziurę depresji. (Wiśniewski 2001:232) (Pazūdot, attālinājās no viņam tuviem cilvēkiem, netiekot galā ar vientulību, iekļuva tajā savā melnajā depresijas caurumā)

Šeit vientulība atkal ir saistīta ar slimību, bet šajā gadījumā - depresiju kā psihisku stāvokli. Vārds *oddalał się* vēl vairāk uzsver vārda *samotność* nozīmi – attālināties. Teikumā ir lietots izteiciens *melnaś caurums*. Melnā krāsa, protams, nes negatīvo konotāciju. Melnais depresijas caurums tas ir kaut kas ļoti negatīvs, par ko negribas atcerēties, psihisks traucējums, kas ir radies no tā, ka cilvēks nav ticis galā ar vientulību.

Romānā ir vērojama arī leksēmas *samotność* ambivalenta tonalitāte.

Uwielbiała tę samotność w biurze, odkąd go sobie znalazła. (Wiśniewski 2001:167) (Dievināja šo vientulību ofisā, no laika, kad viņa viņu sev atrada)

Vārdam *uwielbiać* vārdnīcā ir šāda nozīme: Otaczać kogoś, coś czcią i miłością; czcić, ubóstwiać. (SJP:) (mīlēt un cienīt kādu, pielūgt, pielīdzināt dievībai)

Tātad šajā kontekstā redzam, ka leksēmai *samotność* parādās pozitīva konotācija. Vārds *uwielbiać* norāda uz to, ka šeit cilvēkam ļoti patīk būt vientuļam, bet konkrētā situācijā un laikā (no laika, kad viņa viņu atrada), konkrētā vietā (ofisā).

Ir arī cits leksēmas *samotność* pozitīvas konotācijas piemērs.

W takich momentach właśnie Alicja przytapywała się na mroźcej krew w żyłach myśli, że tak naprawdę to ten facet leżący obok w łóżku zakłóca jej to, co ona lubi najbardziej: harmonijną, wypielęgowaną i ustabilizowaną samotność. (Wiśniewski 2001:203) (Šajos momentos tieši Alicja noķēra sevi pie asinis stindzinošas domas, ka īstenībā šis puisis, kurš guļ blakus viņai gultā, traucē viņai izjust to, kas viņai patīk visvairāk: harmonisko, izkopto un stabilo vientulību.)

Pozitīvā konotācija realizējas ar vārdiem *lubi najbardziej* – patīk visvairāk. Vārdam *najbardziej* ir vispārākās pakāpes forma, kas norāda uz intensitāti. Varone tikai tad saprot, ka vientulība viņai patīk, kad sajuta, ka vīrietis, kurš guļ viņai blakus pārkāpj viņas dzīves harmoniju. Īpašības vārdi *harmonijną, wypiełegnowaną i ustabilizowaną* neapšaubāmi rāda pozitīvo konotāciju.

Balstoties uz šiem piemēriem, mēs varam atzīt, ka romānā leksēmai *samotność* ir kā negatīva, tā arī pozitīva konotācija. Tātad šim vārdam ir ambivalentā tonalitāte. Biežāk leksēmai ir negatīvā nozīme (ciešanas, skumjas, slimība), bet ir daži piemēri ar pozitīvo konotāciju, kas pierāda, ka cilvēks dažreiz apzīnāti izvēlas vientulību, ka ir situācijas, kad cilvēkam patīk būt vientuļam. Tā ir bieži sastopama dzīvesveida izvēles tendence mūsdienu pasaulē.

Bibliogrāfija

1. Psiholoģijas vārdnīca 1999. G.Breslava red., Rīga: Mācību grāmata :157
2. NSPP (2002) Nowy słownik poprawnej polszczyzny/pod red. A Markowskiego. Warszawa:PWN
3. SJP (2002) Słownik Języka Polskiego. red. M. Szymczak. Warszawa :PWN
4. SWB (1998) Słownik wyrazów bliskoznacznych.Warszawa: Wiedza Powszechna
5. Kuplā, I.(2009) Metaforiski emociju apzīmējumi publicistikā. *Vārds un tā pētīšanas aspekti, Rakstu krajums* 13 (1):91-97
6. Vorobjovs, A. (1996) *Psiholoģijas pamati*. Rīga: Mācību apgāds.
7. Wiśniewski, J.L.(2001) *Samotność w sieci*. Prószyński i S-ka
8. Вежбицкая, А.(1997) *Язык. Культура. Познание*. Москва: Русские словари,
9. Апресян(2008) В.Ю. Апресян Ю.Д, Метафора в семантическом представлении эмоций. *Актуальные проблемы современной лингвистики*. Москва: Флинта, Наука, 2008, с.293-306
10. Бабенко Л.Г.(1989) *Лексические средства обозначения эмоций в русском языке*. Свердловск : Издательство Уральского университета.
11. БТСРС (2008)Большой толковый словарь русских существительных, под общ. ред. Л. Г. Бабенко - Москва : АСТ-Пресс Книга, 2008
12. Сырица Г.С. (2004) Мифологема сеть в сопоставительном аспекте Valoda-2004 : *Valoda dažādu kultūru kontekstā : Zinātnisko rakstu krājums / DU ; Humanitārā fak. ; A.Butkus, S.Murāne(atb.red.) u.c. - Daugavpils : Saule, 2004: 322-329*

